

Ungváry Rudolf

Országos Széchényi Könyvtár

Tezaurusz a felhasználói felületen

Az optimális tezauruszmegjelenítés problémái

Online körülmények között jelentősen megnő a tezauruszok hatékony alkalmazásának lehetősége. Ennek előfeltétele, hogy megfelelő felhasználói végfelület álljon rendelkezésre. Az adatbázisrendszerek tervezőihez azonban sem a tezauruszok, sem pedig az egyéb besorolási adatállományok használatára vonatkozó információk nem jutottak el elegendő mennyiségben. Az eddig készült programrendszerek csak szegényesen (primitív mutatók [index] formájában) támogatják a keresést. Igyekeztünk ergonómiailag megfelelő és pontosabb követelményeket megfogalmazni.

1. Bevezető

1.1 Az automatizált tezauruszkezelés helyzete általában

A tezauruszok, akárcsak egyéb egységesített besorolási adatok tárai („authority” fájlok) a dokumentációs és könyvtári rendszerek speciális, de ugyanakkor a korszerű feldolgozásban és szolgáltatásban nélkülözhetetlen elemei. Mind az egyéb egységesített besorolási adatok, mind a tezauruszok lexikai egységei szabványosított információkereső nyelv szavait képviselik: az előbbieket az ún. formai, az utóbbiak a tartalmi feltárás területén. Velük biztosítható a feldolgozott dokumentumokat reprezentáló dokumentációs/információs egységek visszakereshető tárolása (bibliográfiai rekordok, katalógustételek stb.). Felhasználóbarát megjelenítésük iránt is lényegében azonos követelmények támaszthatók.

Különösen megnő a jelentősége a felhasználóbarát megjelenítésnek az internet körülményei között. A web keresőszolgáltatásain keresztül egyre több tezauruszt is felkínálnak keresési segítségül, és ezeket laikus felhasználók veszik igénybe¹.

A megjelenítésük iránti legfontosabb követelmények a következőképpen foglalhatók össze:

- A mutatók, amelyekben a besorolási adatok, illetve a tartalmi feltárás lexikai egységei megjelennek, legyenek informatívak: ne csak a mutatótétel szavaihoz kapcsolódó, indexelt dokumentációs/információs egységek számáról, hanem a mutatószavak információkereső nyelvi státusáról („utaló”, deszkriptor, nemdeszkriptor stb.) is tájékoztassanak.

- A mutatókból egyetlen lépésben lehessen megjeleníteni a mutatószó környezetét: a teljes besorolási adattételt, tezauruszok esetén a teljes tezauruszcikket.
- A megjelenített tezauruszcikkből kiindulva egyszerűen lehessen böngészni a tezauruszon belül a lexikai egységek kapcsolatai mentén.

A továbbiakban az egyéb egységesített besorolási adatok megjelenítésének kérdésével nem foglalkozunk, hanem csak a tezauruszok egy lehetséges megjelenítési tervét ismertetjük. Nem abban a meggyőződésben, hogy ez volna az egyetlen és legjobb megjelenítési megoldás a tezauruszok használatára katalogizáláskor és kereséskor. Bizonyára léteznek jobbak is. Célunk csupán az, hogy szemléltető képet adjunk a tezauruszok képernyőn megjeleníthető használatához, mivel ez ma még meglehetősen homályban van, különösen azért, mert a jelenleg forgalomban levő könyvtári és hasonló (dokumentációs) célú integrált rendszerekben e tekintetben általában – ha egyáltalán – még csak primitív megoldások léteznek.

Ahhoz, hogy ezekben a rendszerekben a tartalmi feltáráshoz és kereséshez alkalmas tezaurusz álljon rendelkezésre, már e rendszerek tervezésekor ismerni kellene mind a tezauruszok szerkezetét, mind pedig a használatukat. Ezek az információk (például [1], [2], [3], [8]) ma még gyakorlatilag nem jutnak el e rendszerek tervezőihez. A tezauruszcikk formátuma ugyan különféle nemzetközi és magyar nemzeti szabványokból megállapítható, de ezek a tervezők számára jórészt ismeretlenek maradnak [I]–[VIII]. Tervezői tájékozatlanság övezi a tezauruszok használatát is, mivel erről néhány indexelési és tárgyi besorolási adatokra vonatkozó

szabvány, illetve más szabvány jellegű dokumentum kivételével [IX]–[XI] nincs normatív dokumentum, a vonatkozó szakirodalom pedig nem jut el a tervezőkhöz. Eddig csak néhány, a tezauruszok készítésére és karbantartására készült szerkesztőprogramban található felhasználóbarát megjelenítési felületek [9].

Az alapvető probléma ugyanis az, hogy – akárcsak az egyéb egységesített besorolási adatok esetén – nagyon speciális könyvtári, szaktájékoztatói és újabban internetes² szakterületről van szó. A maroknyi ezzel foglalkozó szakembert – osztályozót, indexelőt, nagy gyakorlattal rendelkező, az egységesített besorolási adatállományokat karbantartó bibliográfust – a nagy, integrált rendszereket fejlesztő szoftverházak az alkalmazói alapszoftver tervezésekor meg sem kérdezik, mivel nem is juthat az eszükbe, hogy megkérdezzék. Azok a könyvtári és szaktájékoztatói szakemberek, akikhez egyáltalán eljutnak, inkább átfogó katalogizálási ismeretekkel rendelkeznek, és sajnálatos módon nem ismerik fel ennek az itt tárgyalt nagyon speciális kérdéskörnek az igazi jelentőségét.

Amikor az ilyen feltételek mellett elkészített integrált rendszerek megvételéről van szó, megint vagy nem jutnak szóhoz ezek a speciális szakemberek, vagy ha szóhoz jutnak, speciális igényeik érvényesítéséhez az alapszoftver jelentős kiegészítésére lenne szükség, melyre az egyedi könyvtári megrendelőnek eleve nem futja. Örül, ha az alapszoftver finanszírozását megoldotta. Annál is inkább szerencsétlen ez a helyzet, mert éppen a legfrekvenciáltabb végfelhasználói területről van szó: a keresési felületről, és azon belül az információkereső nyelv szótárának, a tezaurusznak a megjelenítéséről. Az egyéb tárgyszókészletek megjelenítésének kérdése semmiben sem különbözik ettől, valójában ugyanis nincs elvi különbség tárgyszójegyzék és tezaurusz szerkezete között: az előbbi valójában nem szabványos tezaurusznak tekinthető. A továbbiakban tehát mindig *tezauruszról*, *deszkriptorokról* és *nemdeszkriptorokról* beszélünk, és ezen *tárgyszórendszert*, *tárgyszavakat* és *„utalókat”* is értünk.

A keresési komfort terén az elmúlt évtizedekben alig történt érdemi előrehaladás az online katalógusokban. A felhasználó gyakorlatilag csak egyszerű mutatókat (indexeket) használhat, melyekből kiindulva többnyire semmiféle szabványosított, strukturált szótár nem jeleníthető meg. Még arra sincs lehetőség, hogy a rendszer ún. ETO-adattételeket kezeljen, azaz a felhasználó az ETO-jel-

zetek mutatójából kiindulva megjeleníthesse az adott jelzet magyarázatát, illetve áttérhessen az ETO magyar középkiadásának mutatójára. Ha létezik valamilyen, jól-rosszul megoldott szótári (pl. tezaurusz) kezelőrészt, a használata annyira nehézkes, hogy még a professzionális felhasználót is visszarettenti.

1.2 A formátumok típusai

Megkülönböztetjük a *keresési*, illetve a *feldolgozási* (katalogizálási) nézetben³ megjelenített (és használt) tezauruszcikk-formátumokat (velük részletesen a 3. és a 4. fejezetben foglalkozunk). A kereséshez megjelenített tezauruszcikk alapján a tárolt dokumentációs/információs egységek kereséséhez szükséges keresőkérdéseket (más szóval a keresőprofil) lehet megfogalmazni. Ezt a formátumot nevezhetjük *végfelhasználói* formátumnak.

A feldolgozáshoz (katalogizáláshoz) megjelenített tezauruszcikk alapján új lexikai egységet lehet fölvenni, a meglévőt módosítani, illetve törölni, továbbá a lexikai egységek közötti kapcsolatokat lehet fölvenni, módosítani, törölni, végül a tezauruszcikkhez tartozó különféle adatokat (magyarázat, forrás stb.) lehet kezelni. Ezt a formátumot nevezhetjük *professzionális szerkesztési* formátumnak. Ez nem szabványos formában megjelenített tezauruszcikk, hanem a lexikai egység adattétele (rekordja) a hozzá tartozó adatelemekkel (megfelelője a besorolási adattétel). A kezelőrendszernek azt is biztosítania kell, hogy az tezaurusz állományát a megfelelő nemzeti adatsere-formátumban fogadni és exportálni tudja [9].

2. A mutatók

2.1 A mutatókról általában

A keresés leggyakrabban használt kiinduló formátuma az online katalógusban a rendszer által megjelenített *mutató*. A mutató különféle információkereső nyelvek szavait tartalmazhatja külön-külön vagy egyesítve. Alapkövetelmény, hogy ezeket a mutatókat a felhasználó kívánsága szerint jeleníthesse meg. A lehetséges mutatók (a felsorolás nem teljes):

- ETO-mutató,
- deszkriptormutató,
- nemdeszkriptor-mutató,
- deszkriptorok és nemdeszkriptorok egyesített mutatója,
- szabad tárgyszavak mutatója,

- deskriptor és szabad tárgyszavak egyesített mutatója,
- deskriptorok, nemdeskriptorok és szabad tárgyszavak egyesített mutatója,
- egyéb információkeresőnyelvi szótárak lexikai egységeinek mutatója, ezen belül
 - országnévkódok mutatója az országnevekkel,
 - nyelvkódok mutatója a nyelvnevekkel.

Ha a rendszerben speciális teauruszokat is használnak, lehetőséget kell biztosítani külön mutatókra e speciális teauruszok lexikai egységeivel. Például:

- földrajzi deskriptorok és nemdeskriptorok egyesített mutatója,
- növény- és állatrendszertani deskriptorok és nemdeskriptorok egyesített mutatója.

2.2 A mutatótétel formátuma iránti követelmények

A mutató elemi egysége a *mutatótétel*. Ez tartalmazza a mutatónevet és a hozzá tartozó kereshető tételek (továbbiakban: *találatok*) számát. Például:

ADÓELLENŐRZÉS 12

A példában szereplő ADÓELLENŐRZÉS a mutatónév, amely egyben a keresőkifejezés. Lehet a teaurusz lexikai egysége, szabad tárgyszó stb. Mellette tüntetik föl a vele indexelt (osztályozott) dokumentációs egységek (rekordok, röviden: találatok) számát. A mutatótételben szerepeljen egyrészt az adott mutatószóval indexelt találati tételek száma, másrészt pedig lehetőleg annak minősítése, hogy a mutatószó deskriptor-e vagy nemdeskriptor. Ideális esetben meg lehessen állapítani, hogy az adott deskriptor „lásd VAGY” formában kapcsolódik-e deskriptorokhoz, és melyek ezek a kapcsolódó deskriptorok (ezekkel a kérdésekkel a következő fejezetben részletesen is foglalkozunk).

2.3 A képernyőn megjelenített mutató (index)

A teauruszcikk szerkesztését a katalogizálási részrendszerben (nézetben) szokásos elvégezni, ennek a szerkesztési nézetnek felhasználóbarát megjelenítésével a 4. fejezetben foglalkozom. Ebben a fejezetben kizárólag azt próbálom meg szemléltetni, hogy a katalogizálási (szerkesztési) és keresési tevékenység támogatására hogyan célszerű a legkomfortosabban megjeleníteni a mutatót tartalmazó mutatóablakot, és belőle a végfel-

használói formátumnak megfelelő teauruszcikket tartalmazó teauruszablakot, továbbá a megjelenített mutató- és teauruszablakban milyen műveleteket célszerű biztosítani ahhoz, hogy navigálni lehessen a mutatóablak és a teauruszablak, illetve a teauruszablak és teauruszablak között.

Az 1. ábrán a képernyőn megjeleníthető mutatóablakban a mutató (index) részlete látható a találatok számára.

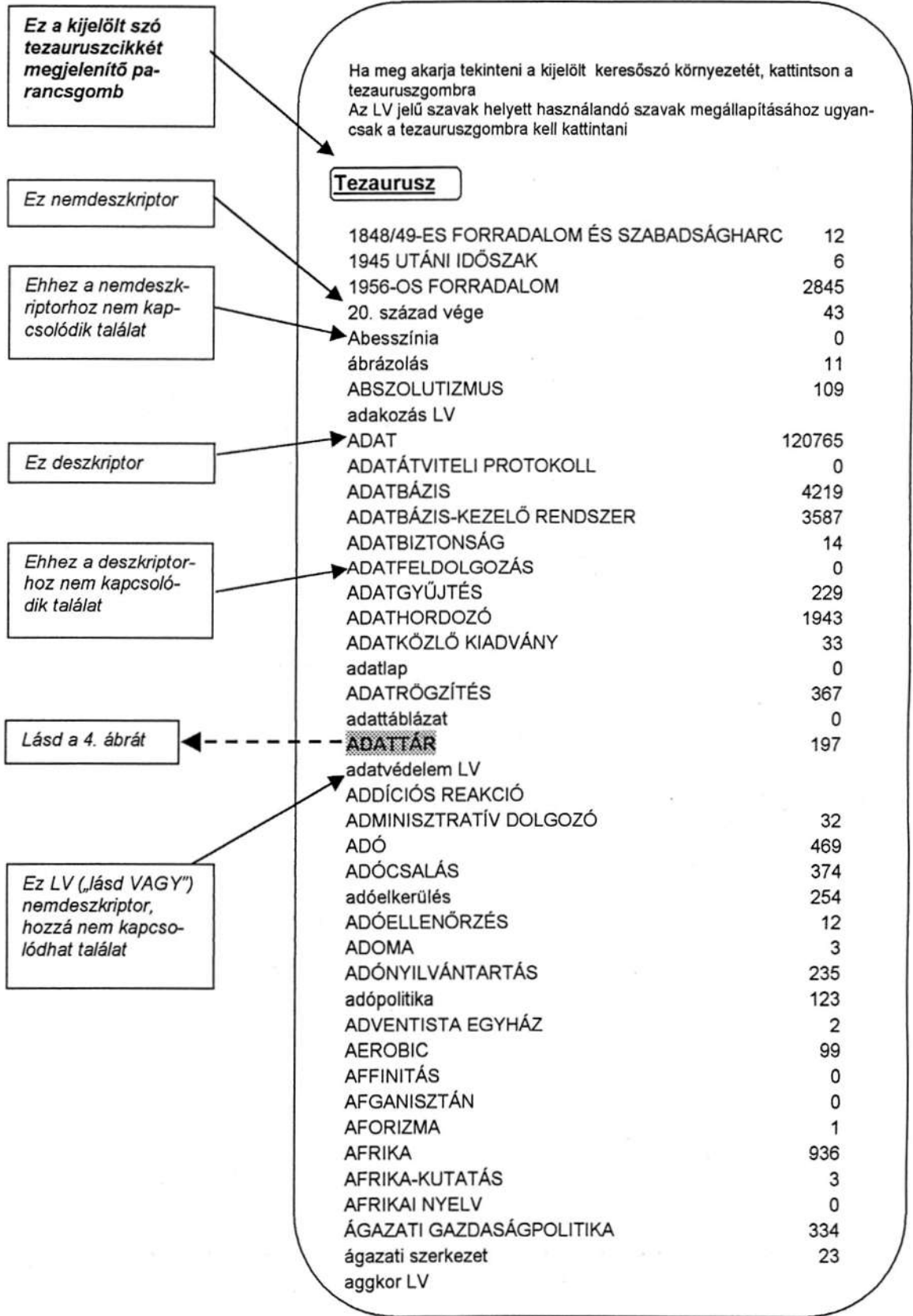
Ez a keresőfelület legyen megjeleníthető mind a feldolgozás (katalogizálás) közben (a kezelőrendszer feldolgozási nézetében), amikor (1) dokumentumtételt (rekordot) szerkesztünk, illetve amikor (2) teauruszcikket (teaurusztételt) szerkesztünk, mind pedig kereséskor (a kezelőrendszer keresési nézetében), amikor dokumentumtételeket akarunk kapni találatként a keresés eredményeként.

A teaurusz lexikai egységeit tartalmazó mutatóban a teauruszba fölvevett összes nemdeskriptort és deskriptort meg kell jeleníteni, függetlenül attól, hogy tartozik-e hozzájuk találat vagy sem. Ezáltal a használó láthatja, mire készítették föl szemantikailag a rendszert. Ideális esetben azokat a mutatószavakat, amelyekhez nem kapcsolódik dokumentumtétel, halványabban lehet megjeleníteni. Célszerű a nemdeskriptorokat és a deskriptorokat eltérő módon megjeleníteni (pl. kisbetűsen, illetve nagybetűsen). A találatok száma mind a nemdeskriptorok szerepét játszó mutatószavaknál, mind a deskriptorok szerepét játszó mutatószavaknál jelenjék meg. Ha nincs találat, ezt 0 jelezze.

Kivétel is van. Azoknál a nemdeskriptoroknál, amelyek helyett LV (lásd VAGY) kapcsolatban álló deskriptorokat kell használni, jelenjék meg az LV jel, és semmiféle találat nem tartozhat hozzájuk. (A felhasználó a teauruszgombra kattintva állapíthatja meg, mely deskriptorokat kell vagyilagosan használni helyettük.)

A lásd VAGY kapcsolatokkal rendelkező nemdeskriptorok esetében más megoldás is létezhet: a legtökéletesebb az volna, ha magában a mutatóban jelennének meg ilyen esetben a vagyilagosan használandó kifejezések teauruszcikk formájában. A megjelenítési példa a 2. ábrán látható.

Ebben az esetben akár az „adatbiztonság”, akár a „személyiségi jog” szavakra kattintva a mutató ennek megfelelő betűrendes része jelenik meg, az első helyen az előzőleg egyszerű rákattintott muta-

1. ábra Tezauruszt használó rendszer mutatójának részlete a találatokkal
(A deszkriptorok nagy-, a nemdeszkriptorok kisbetűvel szerepelnek)

tószóval. Ha például az „adatbiztonság” mutatószóra kattintunk egyszer, az eredmény a 3. ábrán látható.

ADATRÖGZÍTÉS	367
adattáblázat	0
ADATTÁR	197
adatvédelem LV	adatbiztonság személyiségi jog
ADDÍCIÓS REAKCIÓ	0
ADMINISZTRATÍV DOLGOZÓ	32
ADÓ	469
ADÓCSALÁS	374
adóelkerülés	254
ADÓELLENŐRZÉS	12
ADOMA	3
ADÓNYILVÁNTARTÁS	235
adópolitika	123
stb.	

2. ábra Lásd VAGY kapcsolatok ideális megjelenítése mutatóban

(A deskriptorok nagy-, a nemdeskriptorok kisbetűvel szerepelnek)

ADATBIZTONSÁG	14
ADATFELDOLGOZÁS	0
ADATGYŰJTÉS	229
ADATHORDOZÓ	1943
ADATKÖZLŐ KIADVÁNY	33
adatlap	0
ADATRÖGZÍTÉS	367
adattáblázat	0
ADATTÁR	197
adatvédelem LV	adatbiztonság személyiségi jog
ADDÍCIÓS REAKCIÓ	0
ADMINISZTRATÍV DOLGOZÓ	32
ADÓ	469
ADÓCSALÁS	374
stb.	

3. ábra Ugrás másik mutatóhelyre explicit formában megadott LV kapcsolat használata esetén

Különleges esetet képviselnek azok a nemdeskriptorok, melyek helyett osztályozáskor az L (lásd), illetve L& (lásd ÉS) kapcsolatban álló deskriptorokat kell használni. Osztályozáskor az

adatbázis-kezelő rendszer a tezauszban helyettük használandó deskriptorokhoz kapcsolja a dokumentumot. Más szóval lehessen osztályozni is és keresni is a nemdeskriptorokkal, de a találatokat a rendszer automatikusan a deskriptorok alapján adja meg. Két eset van:

- a) L (lásd) utalás esetén
20. század vége
 L Századvég

Ebben az esetben mind a „20. század vége” nemdeskriptorral, mind a „Századvég” deskriptorral lehessen osztályozni, de a rendszer automatikusan a „Századvég” deskriptornál tartsa nyilván a találatokat. Viszont a mutatóban mind a „20. század vége” mutatószónál, mind pedig a „Századvég” mutatószónál jelenítse meg ugyanazt a találatot.

- b) L& (lásd ÉS) utalás esetén
Adópolitika
 L& Adó
 Gazdaságpolitika

Ebben az esetben is lehessen az „Adópolitika” nemdeskriptorral osztályozni, de a rendszer automatikusan az „Adó” és a „Gazdaságpolitika” deskriptorokhoz kapcsolva tartsa nyilván a találatokat. Megjelenítéskor az „Adópolitika” mutatószónál jelenítse meg azoknak a találatoknak a számát, amelyeket az „Adópolitika” nemdeskriptorral osztályoztak.

Ügyelni kell a következőkre: Ha az „Adó” kezdetű kifejezésekkel keresünk, találatként egyrészt minden olyan dokumentumtétel jelenjék meg, amelyet mind az „Adó” kifejezéssel, mind pedig az „Adópolitika” kifejezéssel osztályoztak. Ugyanez érvényes az „Adópolitika” kifejezésre is: ha vele keresnek, találatként mind az „Adópolitika”, mind a „Gazdaságpolitika” kifejezéssel osztályozott tételek jelennek meg. Ez a mutatófelület mind a katalogizálási, mind a keresési nézetben egyforma lehet.

1. Ha keresési nézetben vagyunk, akkor – például – a mutatószóra való kétszeri rákattintással megkezdődhet a rákattintott szóra releváns találatok dokumentumleírásainak megjelenítése.
2. Ha feldolgozási (katalogizálási) nézetben vagyunk, akkor a kétszeri rákattintás eredményeként a mutatószót hozzárendeltük az előzőleg már feldolgozásra behívott dokumentumtételhez, anélkül, hogy vissza kellene térnünk a katalogizálás szerkesztési felületére.

3. A tezauruszcikk

3.1 A tezauruszcikkről általában

A mutatók bármelyik mutatószavából kiindulva egyetlen lépésben legyen lehetőség a tezauruszcikk végfelhasználói formátumának megjelenítésére és *operatív használatára*.

Az operatív használaton a következőket értjük:

- A teljes tezauruszcikk legyen megjeleníthető, a használatnak szánt (nyilvános) megjegyzéseket is beleértve; a keresési tezauruszcikkből kiindulva legyen opcionálisan megadható a tezauruszcikk professzionális, szerkesztési megjelenítése is.
- A tezauruszcikk bármely kapcsolódó lexikai egysége alapján legyen megjeleníthető az adott kapcsolódó lexikai egység tezauruszcikke.
- Mind a megjelenített tezauruszcikk vezérszkriptorából, mind bármelyik kapcsolódó deszkriptorából kiindulva legyenek megjeleníthetők a hozzájuk tartozó találatok (tehát anélkül, hogy ehhez a mutatóba vissza kellene térni).
- Mind a tezauruszcikk vezérszaváról, mind kapcsolódó lexikai egységeiről egyetlen lépésben vissza lehessen térni a mutatóba.

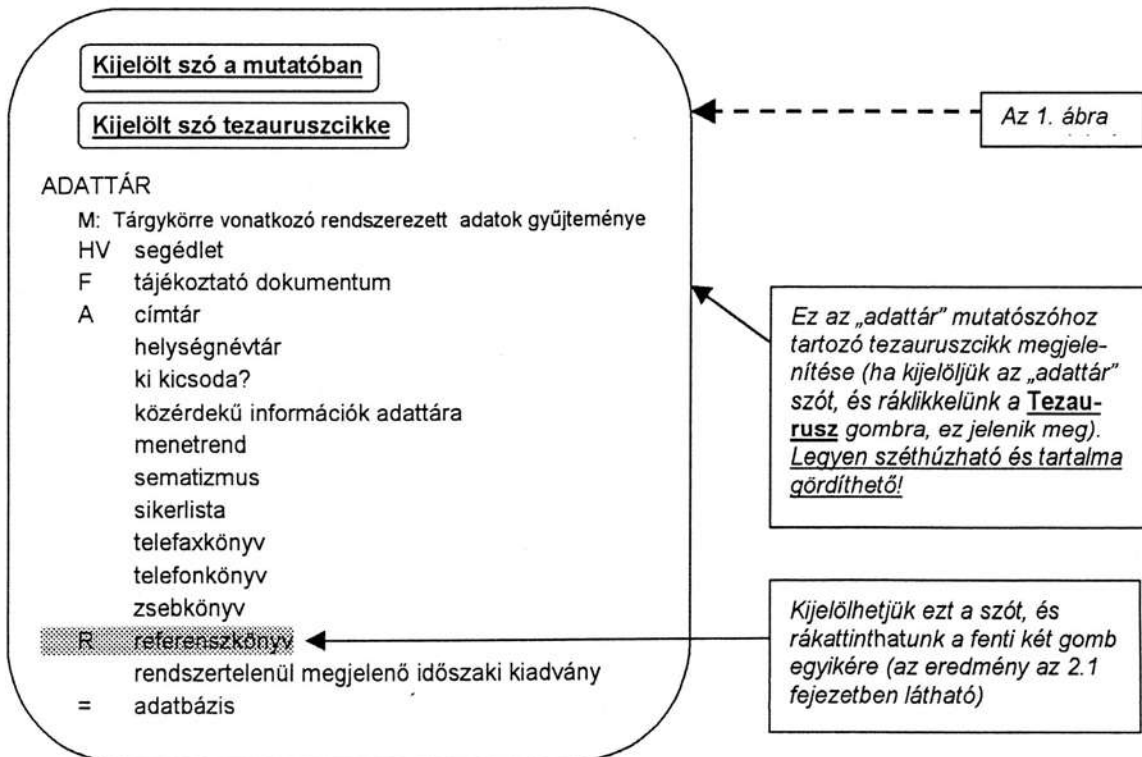
3.2 A tezauruszcikk formátuma iránti követelmények

A tezauruszcikkek az MSZ 3418 szabvány szerinti formában legyenek a végfelhasználói formátumban megjeleníthetők. Ettől opcionálisan el lehet térni, egyszerűbb, nem szabványos, hanem magyarázatosabb relációjelek használatával (például az *L* relációjel helyett a „Lásd”, az *A* relációjel helyett az „Alárendeltje, fajtája”), hogy a végfelhasználó számára érthetőbb legyen a szerkezet.

3.3 A képernyőn megjelenített végfelhasználói tezauruszcikk

3.3.1 Műveletek a mutató és a tezauruszcikk között

Az alábbiakban a végfelhasználói tezauruszcikket tartalmazó ablak egyik lehetséges kivitelét mutatjuk be. Az 2.2 fejezetben látható 1. ábrán megjelölt ADATTÁR mutatószót kijelölve, és a Tezaurusz parancsgombot működtetve a 4. ábrán látható ablak jelenik meg, benne a mutatóban kijelölt kifejezés tezauruszcikkével.

4. ábra Mutatóból kiindulva megjelenített tezauruszcikk. A mutatóban kijelölt kifejezés az ADATTÁR volt (lásd az 1. ábrát)

A tezauszcikket tartalmazó *tezauszablak* természetesen ugyanazon a képernyőn jelenik meg, mint a mutató. A tezauszablak legyen széthúzható, és a tartalma gördíthető. Számítani kell ui. arra, hogy a tezauszablakban olykor nagyon hosszú – akár 100 kapcsolatot is tartalmazó – tezauszcikkek is megjelenhetnek. A tezausz-cikk egyes kifejezései után nem kell szerepelniük a találatoknak, a mai eszközökkel ennek megoldása rendkívül nehéz volna.

Két műveletre feltétlenül szükség van.

- A) Ha a tezauszcikken belül kijelölünk egy vezérszóhoz kapcsolódó kifejezést, és rákattintunk a **Kijelölt szó a mutatóban** gombra, akkor a mutatóba térünk vissza, mégpedig ahhoz a pontjához, amely a rákattintott kapcsolódó szót tartalmazza. Ekkor a megjelenő mutató tetején ez a szó lesz az első.
- B) Ha a tezauszcikken belül kijelölünk egy vezérszóhoz kapcsolódó kifejezést, és rákattintunk a **Kijelölt szó tezauszcikke** gombra, akkor e kijelölt szó tezauszcikke jelenik meg az tezauszablakban.

Célszerű az A) és B) művelethez billentyűkombinációt is hozzárendelni, hogy a rutinszerű használók gyorsabban dolgozhassanak (ha pl. a kijelölés után a SHIFT + HOME gombot működteti, megjelenik a mutató azon a helyen kezdve, ahol a kijelölt szó áll (A művelet), ha pedig a SHIFT + INSERT gombot, akkor megjeleníti a kijelölt szó tezausz cikkét (B művelet). Ha a mutatóban a nemdeszkriptorok kisbetűs és a deszkriptorok nagybetűs megjelenítése megoldhatatlan, akkor valahogy másként kell jelölni, hogy deszkriptorról, illetve nemdeszkriptorról van szó. Ha a tezauszablakban a kis- és a nagybetűs írás (továbbá a megjegyzés szöveg kisebb betűvel való írása) megoldhatatlan, akkor egyformán írjunk minden elemet ebben az ablakban.

A tezauszcikket megjelenítő felület mind a katalogizálási, mind a keresési nézetben egyforma lehet.

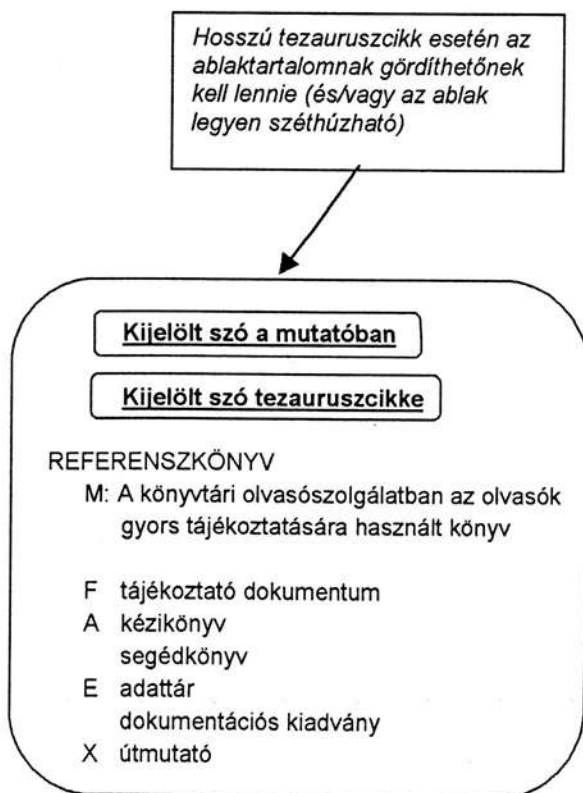
1. Ha keresési nézetben vagyunk, akkor – például – akár a mutatóablakban levő mutató mutatószavára, akár a tezauszablakban szereplő bármelyik kifejezésre (de persze nem a magyarázatra) való kétszeri rákattintással megkezdődhet a rákattintott szóra releváns találatok dokumentumleírásainak megjelenítése.
2. Ha katalogizálási nézetben vagyunk, szerkesztésre behívtunk egy katalógustételt, és az a feladat, hogy e tételhez megtaláljuk a megfelelő

tezausz lexikai egységet, akkor legyen rá lehetőség, hogy ebből a katalogizálási nézetből kiindulva jeleníthessük meg a mutatót vagy a tezauszt. Ha az így megjelenített mutatóban vagy tezauszban kattintunk rá kétszer valamelyik kifejezésre, akkor ennek az legyen az eredménye, hogy az adott mutatószót, illetve a tezauszablakban szereplő bármelyik lexikai egységet a program hozzárendeli az előzőleg már szerkesztésre (feldolgozásra) behívott dokumentumtételhez.

Ha a fenti 1. és 2. műveletnek a tezauszablakban való elvégzése megoldhatatlan, akkor sajnos csak a mutatóablakból lehet kereséskor a találatokat megjeleníteni, illetve katalogizáláskor a dokumentumtételhez a mutatószót hozzárendelni.

3.3.2 Műveletek a tezausz-cikk-ablakban tezausz-cikkek között

Ha az előző fejezetben látható 4. ábrán a **Kijelölt szó tezausz-cikke** gombra kattintottunk a „referenzkönyv” kijelölése után, ennek a szónak a tezausz-cikke jelenik meg a tezauszablakban. Az eredmény az 5. ábrán látható.

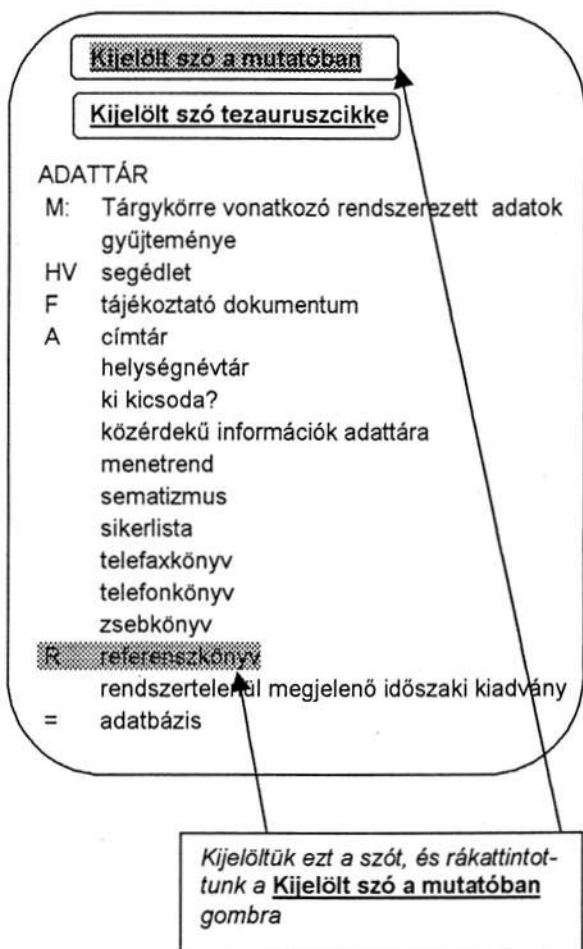

5. ábra Böngészés a tezauszban: a 4. ábra ablakában megjelenített tezausz-cikk egyik kapcsolódó kifejezésének megjelenítése

A képernyőn természetesen mindvégig ott van a mutatót tartalmazó képernyőfelület (a mutatóablak) is.

3.3.3 Műveletek a tezaurszcikk-ablakban tezaurszcikk és mutató között

Ha a 6. ábrán látható **Kijelölt szó a mutatóban** gombra kattintottunk a „referenzskönyv” kijelölése után, az ezzel a szóval kezdődő mutató jelenik meg, és a tezaurszablak eltűnik.

6. ábra Visszatérés a tezaurszcikkből a mutatóba. Kapcsolódó kifejezést kijelölve a mutató megfelelő részéhez térhetünk vissza

Az eredmény a 7. ábrán látható.

4. A képernyőn megjelenő tezaurszcikk a szerkesztői ablakban

A szerkesztési tezaurszcikk-ablakot mind a mutatóból, mind a keresési tezaurszcikkből kiindulva

Ha meg akarja tekinteni a kijelölt keresőszó környezetét, kattintson a tezaurszgombra. Az LV jelű kijelölt szavak helyett használandó szavak megállapításához ugyancsak a tezaurszgombra kell kattintani.

Tezaursz

REFERENZSKÖNYV	12
REFORMTÁNI IDŐSZAK	6
REFORMÁCIÓ	0
REFORMÁLÁS	43
REFORMÁTUS EGYHÁZ	1
REFORMKOR	21
REGÉNY	1099
régészet	22
RÉGI NYOMTATVÁNY	0
regionális szervezet	1
RÉGISÉG	0
RÉGISÉGBOLT	87
rehabilitáció LV	
rejtett gazdaság	11
REJTVÉNY	33
REJTVÉNYÚJSÁG	28
REKLÁM	367
REKLÁMCKK	0
REKLÁMFILM	0
reklámfüzet LV	

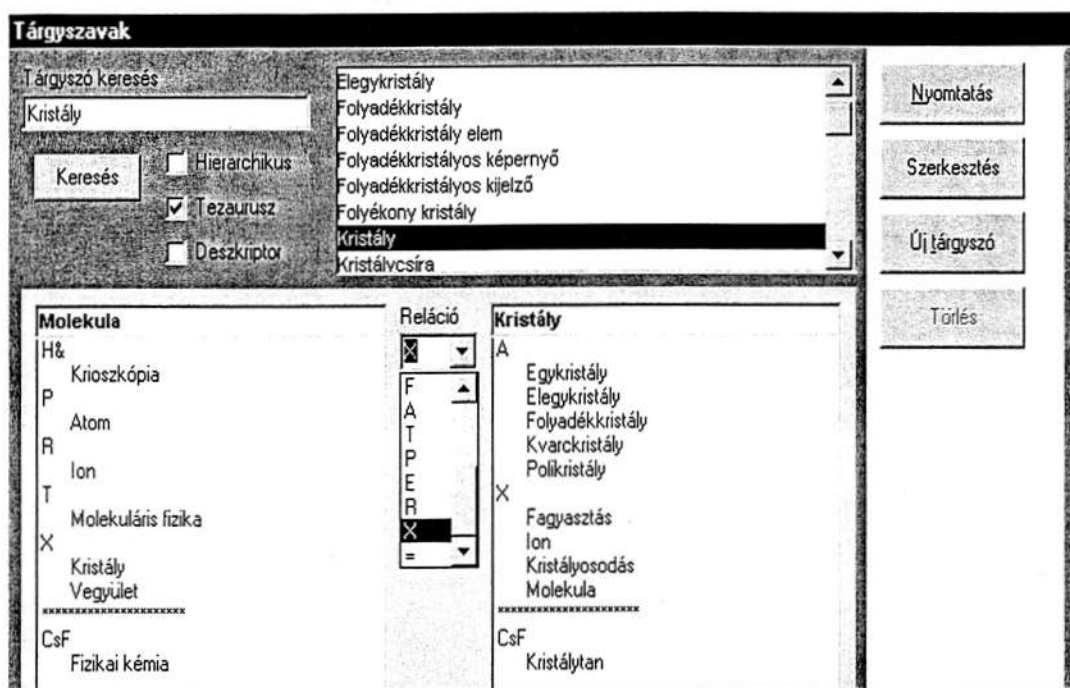
7. ábra Visszatérés a mutatóba a tezaurszcikkből (A deszkriptorok nagy-, a nemdeszkriptorok kisbetűvel szerepelnek)

meg kell tudni jeleníteni. Egy lehetséges példája a 8. ábrán látható.

Az ablak több részablakból áll. Külön parancs szolgál az új lexikai egység fölvételére („Új tárgyszó”), illetve a meglévő módosítására, beleértve a hozzá tartozó megjegyzések és egyéb adatelemek (pl. forrás, felvétel dátuma) bevitelét és módosítását („Szerkesztés”). Ezen a „Szerkesztés” parancson keresztül jeleníthető meg az a beviteli űrlap, amelyben a lexikai egységhez kapcsolódó, előbb említett szabványos formátum (pl. HUNMARC) szerinti adatelemek vihetők be és módosíthatók.

A „Nyomtatás” parancssal a behívott tezaurszcikkeket vagy a teljes tezaurszt lehet nyomtatni, illetve fájlba exportálni.

A keresett lexikai egységet a „Tárgyszókeresés” mezőben (a 8. ábra felső bal oldali sarkában) adhatjuk meg (példánkban a keresett szó a Kristály).

8. ábra Tezauruszcikk-szerkesztési ablak (A kapcsolatok a két alsó részablakba behívott vezérszó között adhatók meg a középső gördítősávban elhelyezett relációjelekkel. A vezérszóhoz kapcsolódó további adatelemek beviteléhez a „Szerkesztés” parancsot kell működtetni)

A „Keresés” parancs működtetése nyomán megjelenik a mutató, amely nemcsak a kristály kezdetű lexikai egységeket tartalmazza, hanem azokat is, melyek a kifejezésen belül tartalmazzák ezt a szót.

A kapcsolatokat két lexikai egység között úgy kell létrehozni, hogy a mutatóból az alsó két részablakba behúzzuk azokat a mutatószavakat, amelyek között kapcsolatot akarunk létrehozni (vagy módosítani). A behúzás eredményeként megjelenik a részablakban a behúzott lexikai egység tezauruszcikke. A 7. ábrán látható példában az egyik ablakba a Molekula, a másikban a Kristály deszkriptorokat húztuk meg, ezeknek jelent meg a részablakokban a tezauruszcikke, és közöttük éppen az X kapcsolat létrehozása játszódik le.

Tezauruszszabványok

- [I] ISO/DP 5954-1985 Guidelines for the establishment and development of multilingual scientific and technical thesauri for information retrieval. Az információkereséshez alkalmas egynyelvű tudományos és műszaki tezauruszok készítésének szabványa.
- [II] ISO/IS 2788-1986 Guidelines for the establishment and development of monolingual scientific and technical thesauri for information retrieval. Az információkereséshez alkalmas többnyelvű tudományos és műszaki tezauruszok készítésének szabványa. Mindkét nemzetközi szabványban rendkívül részletesen, sok példával és érthetően, olvasmányosan tárgyalják a

tezauruszok szerkezetének és készítésének legfontosabb kérdéseit.

- [III] MSZ 3418-87 Magyar nyelvű információkereső tezauruszok. Szerkezete, részei és formái. A magyar tezauruszszabványnak ez már a második kiadása. Az ISO tezauruszszabványhoz képest tömörebben, de minden formai részletre kiterjedően ismerteti a lexikai egységek alakjára, a tezauruszcikk szerkezetére és a relációkra vonatkozó előírásokat.
- [IV] NTP 3-75 Többnyelvű információkereső tezaurusz. Tartalom, szerkezet és megjelenési forma.
- [V] NTP 9-75 Az egynyelvű információkereső tezaurusz kidolgozásának szabályai.
- [VI] NTP 15-76 A többnyelvű információkereső tezaurusz kidolgozásának szabályai.
- [VII] SZT SZEVEV 174-75 Egynyelvű információkereső tezaurusz. Szerkezet, összetétel és megjelenési forma.

A [IV]–[VII] szabályzatok és szabványok a szovjet irányítás alatt állott kelet-európai országok tervezett „Nemzetközi Tudományos-Műszaki Információs rendszerének (NTMIR)” szabványosítási dokumentumai. A rendszert kezdettől fogva a nagyfokú központosítás jellemezte, ebben alapvetően különbözött a nyugati információs rendszerektől, s életképességének – a politikai támogatás nélkül – eleve nem voltak jók a kilátásai. A megvalósítás szempontjából elvesztették időszerűségüket. Tartalmi szempontból azonban továbbra is rendkívül értékesek, sok praktikus információt találhatók bennük. Készítésükben 1972 és 1985 között számos kelet-európai szakember is közreműködött, a magyar nyelvű változatok gondos, szakmailag megbízható fordítások. Szakmailag ma is helytálló követelmények megfogalmazásai találhatók bennük. Megtalálhatók az „NTMIR normatív-műszaki do-

- kumentumai" című kiadványsorozat I. és II. részében, amelyet az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ adott közre 1976-ban, illetve 1978-ban.
- [VIII] Guidelines for the Construction, Format, and Management of Monolingual Thesauri: An American National Standard. 1994. Gaithersburg, MD: ANSI. Jelenleg a legfrissebb szabvány a tezauruszok készítésére.
- [IX] ISO 5963 Documentation – Methods for examining documents, determining their subjects and selecting indexing terms.
Dokumentumok tartalmi feltárása, tárgykörük meghatározása, és a megfelelő kifejezések kiválasztása mutatók készítéséhez.
- [X] Guidelines for subject authority files.
Tárgyszavak egységesített besorolási állományának szerkezetét és szerkesztését tárgyaló szabvány. Tartalmazza a tárgyszavak formájára, a tárgyszavak közötti utalásokra („lásd” kapcsolatok) és „lásd még” kapcsolatokra, a tárgyszóhoz kapcsolódó nyilvántartási célú mezőkre (a tárgyszó forrása, szakterületi besorolása, magyarázata, katalógizálási megjegyzések stb.) vonatkozó irányelveket.
- [XI] DIN 31623 Indexierung zur inhaltlichen Erschliessung von Dokumenten.
A természetes nyelvű kifejezésekkel (tárgyszavakkal, deskriptorokkal) végzett osztályozás alapfogalmait és elveit, a koordinált osztályozás (indexelés) gyakorlatát és a deskriptorok szintaktikus összekapcsolását (szintaktikus indexelést) részletesen tárgyaló szabvány.
- [4] UNGVÁRY Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az interneten. I. Információkeresés az interneten, avagy a világméretű hozzáférés a tömegek számára. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 1. sz. 2000. p. 1–19.
- [5] UNGVÁRY Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az interneten. II. Internetkatalógusok. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 2. sz. 2000. p. 55–67.
- [6] UNGVÁRY Rudolf: Az ETO szükségessége. = Iskolakultúra, 2000. 4. sz. p. 27–31.
- [7] SIPOS Márta–UNGVÁRY Rudolf: Hivatkozás távoli hozzáférésű HTML-dokumentumokra. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 12. sz. 2000. p. 495–502.
- [8] UNGVÁRY Rudolf: A tezauruszok újrafelfedezése. Eljutni a definícióig. = Új Alaplap, 13. köt. 8. sz. 2000. p. 62–63.
- [9] UNGVÁRY Rudolf: Tezauruszkezelő programok és a RELEX. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. köt. 1. sz. 2001. p. 3–15.

Jegyzetek

- ¹ Az internet keresőszolgáltatásaiban használt információkereső nyelvekkel „A tartalom szerinti információkeresés az interneten” című tanulmányban foglalkozunk részletesen [4, 5].
- ² A tezauruszok a weben megjelenő indexelő szolgáltatásokban és internetkatalógusokban, továbbá a mobiltelefonokon keresztül WAP-böngészőkkel elérhető szolgáltatásokban (Wireless Application Protocol, a mobiltelefonokról elérhető internet) is terjednek. Itt a legtágabban értelmezhető (tehát nemcsak könyvtári és dokumentációs jellegű) információk (webdokumentumok) tartalom szerinti keresésére használják a tezauruszokat. A web körülményei között még nagyobb jelentősége van a felhasználóbarát megjelenítésnek.
- ³ Az adatbázisrendszerekben az elkülönülő működési környezeteket (keresési, feldolgozási) nézetnek nevezik. Itt és a továbbiakban ahhoz a terminológiához kapcsolódunk, melyet a dokumentációs és könyvtári szervezeti rendszerek elemzésével foglalkozó tanulmányunkban használtunk [3].

Beérkezett: 2000. XII. 18-án.

Irodalom

- [1] KOCH, Traugott: Az internetforrások tökéletesebb leírásához, szervezéséhez és kereséséhez alkalmas osztályozási rendszerek használata. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 3. sz. 2000. p. 119–128.
- [2] MANDEL, Carol: Change and continuity in subject authority control (2000. 12. 20.) <<http://www.uk.oclc.org/oclc/man/9391ausy/mandle.htm>>
- [3] UNGVÁRY Rudolf: Dokumentációs és könyvtári szervezeti rendszerek elemzése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 46. köt. 9–10. sz. 1999. p. 355–376.

TMT-példányok ingyen!

A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* régebbi évfolyamainak egyes számaiból (1976–1999-ig) megmaradt példányokat tud nyújtani a szerkesztőség, hogy előfizetőink esetleg hiányzó példányait pótolhassák, és így egyes köteteket teljessé tehessek.

Az igényelt példányok a szerkesztőségben (OMIKK, Múzeum u. 17. félelelet 54.) vehetők át: hétfőn és csütörtökön 9–11 óráig. Érdeklődni a megjelölt időben telefonon (486-4175) lehet.